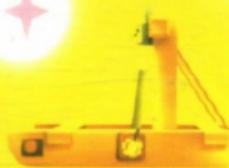

دۇنياۋى مەشھۇر شەخسلەر مەجمۇئەسى

ئۇلۇغ يۇنان ئالىمى

ئارخېمىد

قىسىقچە مەزمۇنى

«دۇنياۋى مەشھۇر شەخسلەر مەجمۇئەسى» —

ئىلىم-پەن، سىياسى، مائارىب، ئەد بىيات - سەئەت قاتارلىق ساھە لە رەكىشلەرنىڭ ھۈزۈمىشىكە ۋېرىشكەن ھەم ئۆز كەسپىدە ئاجايىپ نە تىجلەر رىنى يارتىپ، ئىنسانىبەت تارىخىنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسگە زور تە سىر كۆرسە تىكەن مەشھۇر شەخسلەرنى ئاللاپ توپۇشتۇرغان يۈرۈشلۈك، كۆغۇلدىكىدەك بالالار ئوقۇشلۇقى.

بۇ كىتابلاردا مۇشۇ شەخسلەرنىڭ پارلاق ئىش-ئىزلىرى نۇقلىق توپۇشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ئىگىلمەسى- سۈنماس كۈرەش قىلىش روھى نامابان قىلىغان. بۇ تە رەجمىھالارنى ئوقۇساق بىزنى بىلىمگە، ئىلھامغا ئىگە قىلىدۇ، مەنىۋى كۈچ -

قۇقۇقە تىكە ۋېرىشتۇردى. بۇ بىر يۈرۈش كىتابنىڭ سۈرە ئلىرى نەپس، تىلى ئامىباب، جۈشىشلىك، ئوقۇشلۇق قىممىتى يۇقىرى بولۇپ، كەڭ ئۆسمۈرلەرنىڭ ياخشى ئۆستىارى ھەم يېقىن دوستى بوللايدۇ.

ئۇلۇغ يۇنان ئالىمى

ئارخىمىد

سۇيلى شىالە يۈن جۇن ۋالى
بەن فالق جاڭ بىڭ

مياۋ ئىنى لو لەپى ساۋ ئېرىگەلا
لەپى جىڭ خېجى ساۋ چاڭشو

يالا خواڭ لۇ شىاۋ ۋالى جىڭ
چى شىن لۇ جىڭى جاڭ بېرۈزەلە شىاۋ مىڭ
جىنىشىۋ شىگىنى

بەت ياسىغۇچى:

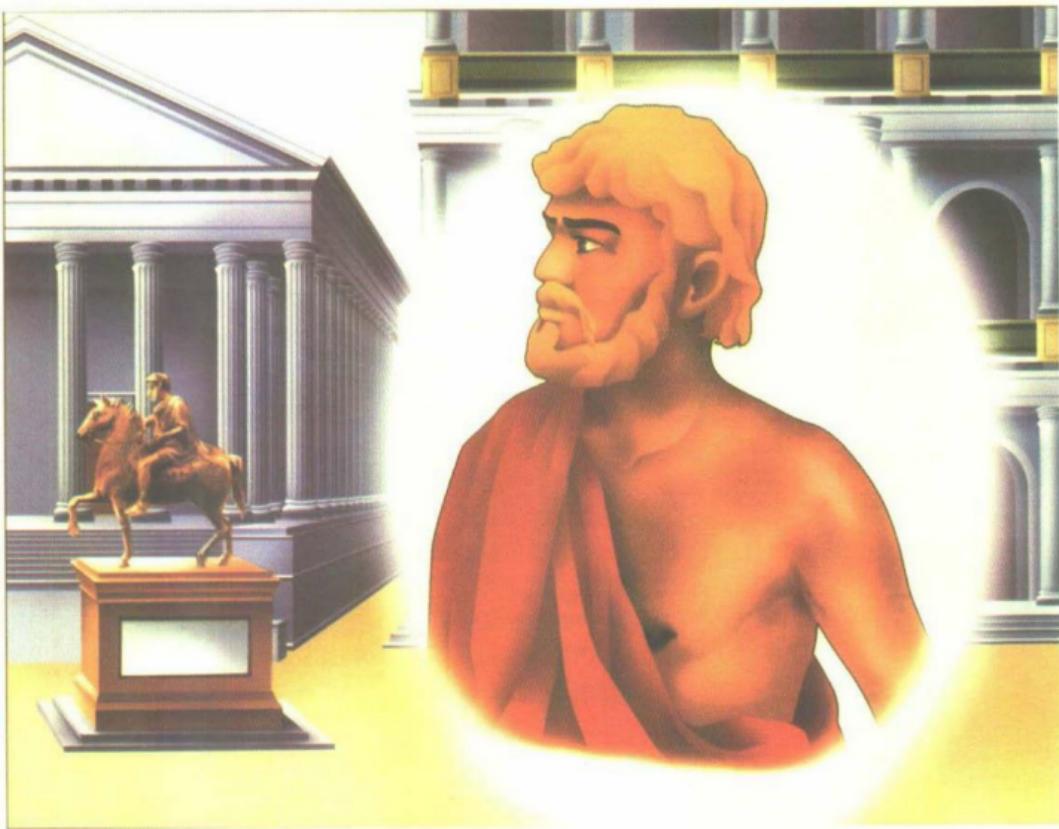
... ئارخىمىد ئارخىمىد ئارخىمىد ...

ئارخىمىد يۇنانىنىڭ تۈلۈغ فىزىكا ۋە ماتېماتىكا ئالىمى، مىلادىدىن بۇرۇنقى 287-يلى ۇتتۇرا دېگىرنىڭ سېتسىلىيە ئاربىلىدىكى سۇرا قەدىمىي شەھرىيە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ ناھايىتى ئەقللىق، قابىلىيە تلىك بولۇپ، «پىشاك پىرسىسى»نى بايىغان. بۇ كېيىن «ئارخىمىد قانۇنى» دەپ ئاتالغان. ئۇ نۇرغۇنلىغان مېخانىك قۇرۇملىارنى ۋە قۇرۇلۇشلارنى لايىھىلىگەن ھەممە نۇرغۇن جىسىملارنىڭ سىرتقى يۈز ۋە ھەجمىنى ھېسابلاش ئۇسۇلنى ئېنىقلاب چىققان. رىم قوشۇنلىرى سۇرا شەھرىگە تاجاۋۇز قىلغاندا، ئۇ مېخانىكلىق تېخنىكىدىن يادىلىنىپ، يادىشاھقا ھەر خىل قولال ۋە زاپجاڭسالارنى لايىھەلەپ ياساب بېرىپ، تاجاۋۇزچىلارغا قاقداشقۇچ زەربە بېرىپ، كىچىككىنە سۇرا شەھرىنى مۇستەھكەم قورغانغا ئايلاندۇرغان. ئۆچ يىلىدىن كېيىن، سۇرا شەھرى ئاھالىلىرىنىڭ بىخۇدۇلۇق قىلىشى بىلەن رىم قوشۇنلىرى شەھرگە يوشۇرۇن ھۇجۇم قىلىپ كىرگەن ۋە ئالدى بىلەن ئۇزلىرى چىش - تىرىنېقىغىچە ئۆچ بولۇپ كەتكەن تۈلۈغ ئالىم ئارخىمىدىنى تۆللۈرۈۋەتكەن. بۇ پېشقە دەم ئالىم ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدىمۇ، زەقىپ ئاؤازى بىلەن تاجاۋۇزچىلارغا: "سلەر مېنىڭ جىسىمىنى بويىسۇندۇرالىغان بىلەن، قەلبىمىنى بويىسۇندۇرمايىسلەر" دېگەندى.

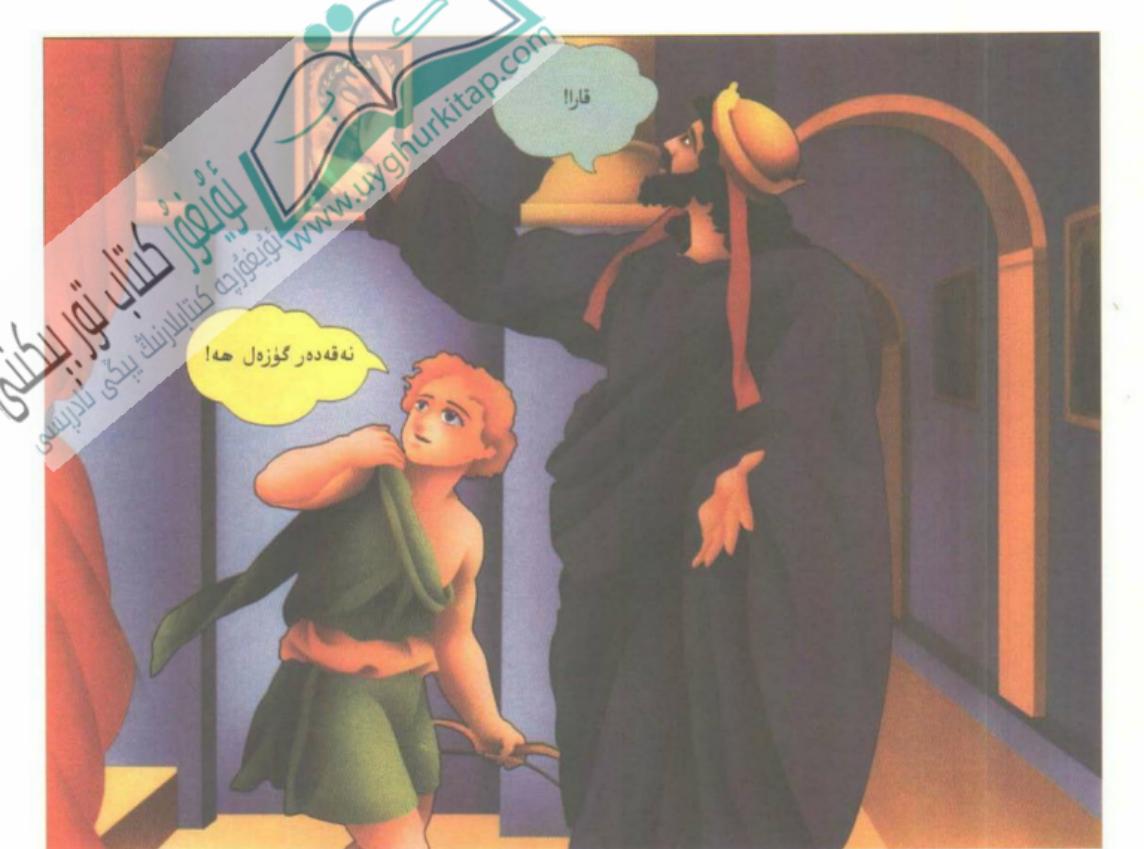
گەرجە، يۇناندا ئارخىمىدىن بۇرۇنمۇ خېلى كۆپ پەيلاسوب ۋە ماتېماتىكىلار ۇتتەن بولسىمۇ، ئەمما ئارخىمىدىنىڭ كەشىپيات، بايقالشلىرى ئەملىيەتنىڭ ئۇزۇلۇكسىز سىناقلرىدىن ۇتتەن ھەممە داۋاملىق تەرەققى قىلدۇرۇلغانىسىدی. ئۇنىڭ يەن-تېخنىكا ئىشلىرى ئۇچۇن ئۇزىنى بېخشىلايدىغان پىداكارانە روهى، ئۇنىڭ تۇلمەس ئەسەرلىرى ئارقىلىق، ئەۋلادمۇئە ۋلاد تارقىلىپ، كېيىنكىلەرنىڭ تىلىم تەھسىل قىلىشىغا ئېنىق نىشان كۆرسىتىپ بېرىپ، خەلقنىڭ چەكىسىز ھۆرمىتىگە ئېرىشتى.

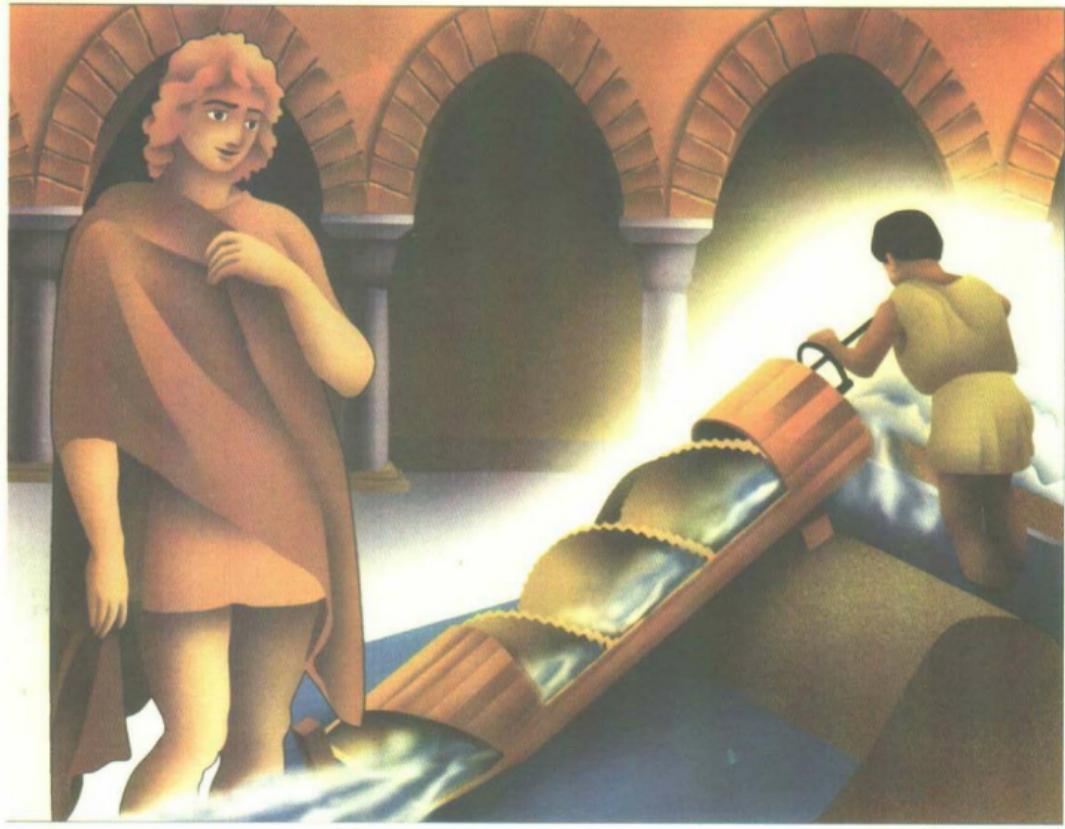
1 2000 يىللار ئىلگىرى، يازاروپا جەميشىنى تېخى ئېتىدائىي باسقۇچتا تۈرۈۋاتاتى، دۇنيانىڭ باشقا كۆپ جايلىرىمۇ «ياۋاى ئادىدەلەر» نىڭ ماکانى ئىدى. پەقدەت جۈئىگۈ ۋە شۇتۇرا دېكىزنىڭ شەرقى قاتارلىق ئاز بىر قىسىم رايونلارلا قەدەنەتلىك جەمىيەتكە قەددەم قويغانىدى.

2 ئارخىمىد ئوتۇرا دېڭىزدىكى سېتىلىك ۋارىلغا جايلاشقان ئاۋات، گۈزەل، تۈرىقى مۇنىھىت سۈرەقەدىسى دۆلەشىدە دۇنياغا كەلگەن، بۇنان مەدениيەتى نورغۇنلۇغان تالانت ئىگىلىرىنىن ۋۇجۇدقا كەلتۈردى، ئارخىمىد ئانە شۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ داڭلىقلۇرىنىڭ بىرىدۇر.

ئارخىدىنىڭ دادسى پادشاھ جەمەتدىن بولۇپ، ئاسترونوم ۋە ماتيماتىك ىئىدى. شۇغا ئارخىمىد كېچىكدىلا ناھايىتى ياخشى تەرىپىگە ئىگە بولغانىدى. ئۇ 11 ياش ۋاقتىدا يۈنان پەن-تېخنىكا، مەدениيەت - سەئىتلىك بۆشۈكى بولغان مىسرىنىڭ ئالىكساندرىيە شەھرىگە ئوقۇشقا ئاۋۇدتىلدى.

٤ ئارخىمەد ئاسترونومىيە ئۆگىنپ يۈلتۈزلەر ھەركەت يولنى كۆزىتىپ بېردىلە يەدىغان ئاسترونومىيە ئەسۋاينى ياساب چىقۇدۇ؛ فېرىكا ئۆگىنپ سۆزى تۈۋەندىن يۇقىرغا تارتىپ جىقىرىدىغان چىغىرقۇنى كەشپ قىلىدۇ، بۇ كەشپىيات دېھقانچىلىق، سۇ ئىنسانىات ۋە كېمىلەرنىڭ سۆزىن تارتىۋېتىش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇھىم رول ئوبىنايىدۇ.

5 ئارخىمىد دۆلەتىگە قايتقاندىن كېيىن، پادشاھقا مەسلىھە تچى بولىدۇ، ئۇ ئۆگەنگەن بىلىم ۋە زېرەك كاللىسىغا تايىشپ، پادشاھقا ئىشلەپ جىقىرىش، ھەربى ئىشلار ۋە تۈرمۇش جەھەتلەردىكى نۇرغۇن قىين مەسلىھەرنى ھەل قىلىپ بىرىدۇ، شۇڭا پادشاھ ئۇنى ناھايىتى ئەنمۈزىلەيدۇ.

٦ ۋارخىمدى كىشىلەر دايمى شىلىتىدىغان زاپچاسلارنى، مەسىلەن، ئۇرۇشتا شىلىتىدىغان تاش ئاتار، قۇرۇلۇشتا شىلىتىدىغان كىران، نۇرمۇشتا شىلىتىدىغان تارازا قاتارلىقلارنى ئىلصى نۇقتىدىن تەھلىل قىلىپ، يېغىنچاقلاب ۋە خۇلاسلەپ، ئاخىر مەشھۇر «پشاڭ قانۇنى»نى بايقادىدۇ.

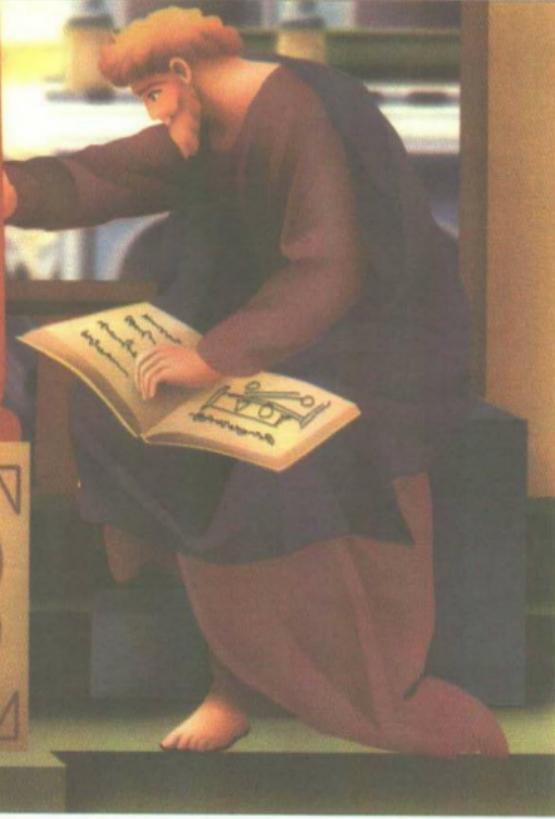

«تەكشىلىكتىكى شەكىللەرنىڭ تەپبۈلۈقى ھەقىدە»

ئارخىمەد ئىلگىرىكىلەرنىڭ تەجىرىسىنى يەكۈنلەش ئاساسىدا ماتېماتىكلىق ئۇسۇل ۋارقلىق ئۈچۈلۈك، پارابولا ۋە تۆت
تەرەپلىكتىڭ ئېغىلىق مەركەز نەزەرىيىسىنى ئېنقالاپ «تەكشىلىكتىكى شەكىللەرنىڭ تەپبۈلۈقى ھەقىدە» فاتارلىق ماتېماتىكلىق ئىلمى
ماقالىسىنى يېزىپ چىقدۇ.

ئۇلارنىڭ ئايالنما ئۇزۇنلىقى ،
ھەجمى ۋە سىرتقى يۈز
ھەجمىنى قانداق ھېسابلاش
كېرەك؟... تاپتىم، تاپتىم... .

ئىشلەپچىقىرىش جەرياندا يولۇققان جىسمىلارنىڭ ئايالنما ئۇزۇنلىقى ، ھەجمى ، سىرتقى يۈزىنىڭ ھەجمى قاتارلىقلارنى ھېسابلاش قاتارلىق مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئارخىمىد بىر نەچە فورمۇلا خۇلاسلەپ چىقدۇ ھەممە بۇ ھەقتە ماقالە بېزبې كىشىلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا بېرىدى. تا ھازىرغاچە كىشىلەر شۇ فورمۇلalarدىن پايدىلانماقتا.

شۇنداق قىلغىلى
بولارمۇ؟

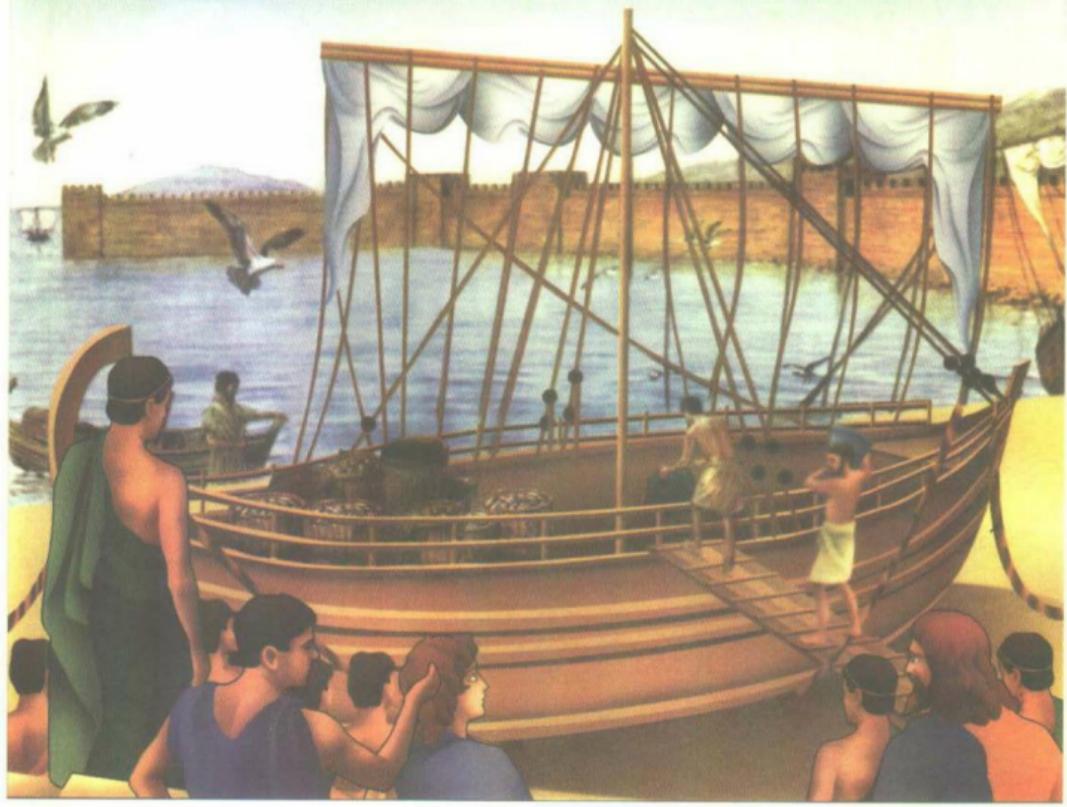
چاتاق

www.ughurkitap.com

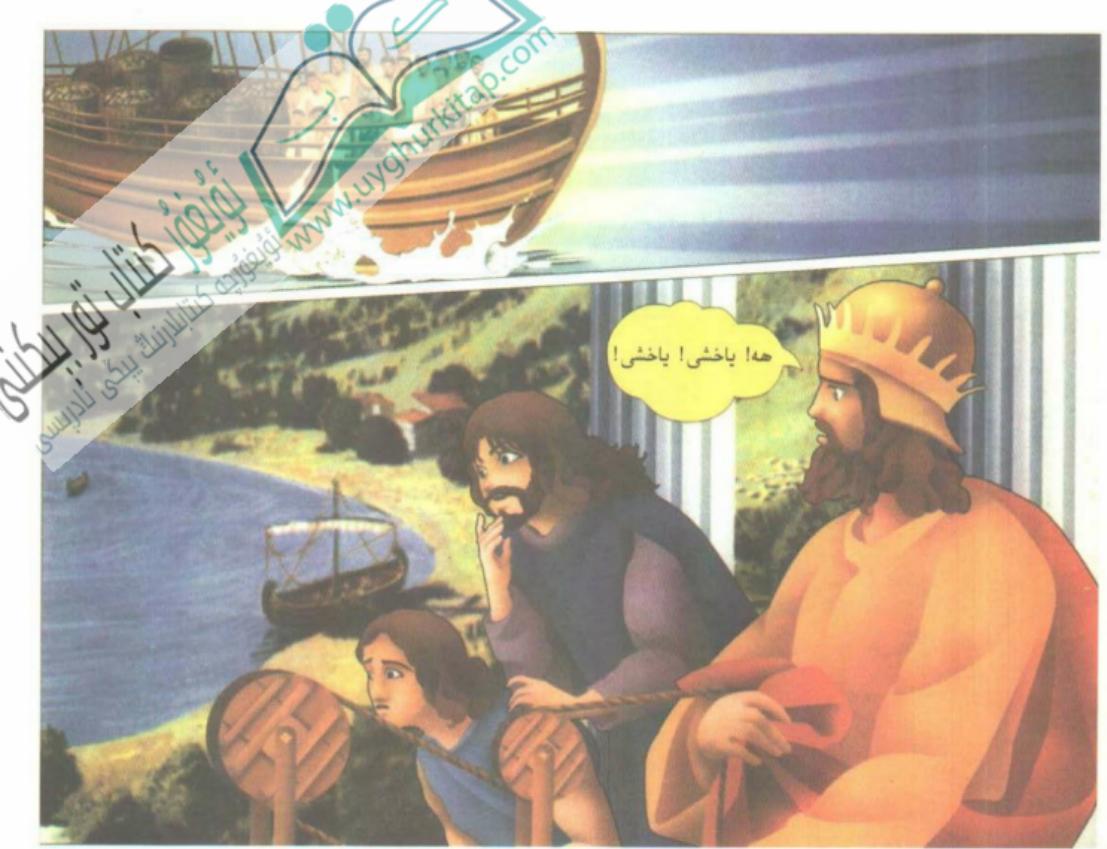
ئۇغۇر كەتاب تەركىنى
پىكى نەدىسى

ئارخىمىد يەنە ئەگەر ماتا بىر تايىش نۇقسى بېرىلسى، مەن يەر شارىنى ئورتىدىن يۈتكۈپتەلەيمەن دېگەندى، پادشاھ قورۇق نەزەرسىلەرنى ياقۇرمایتى، ئۇ بۇنى ئاڭلاپ، بۇ قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن، گېشك راست بولسا يېڭى ياسالغان كېمنى سۇغا چۈشورۇپ بافقىن، دىدىۇ.

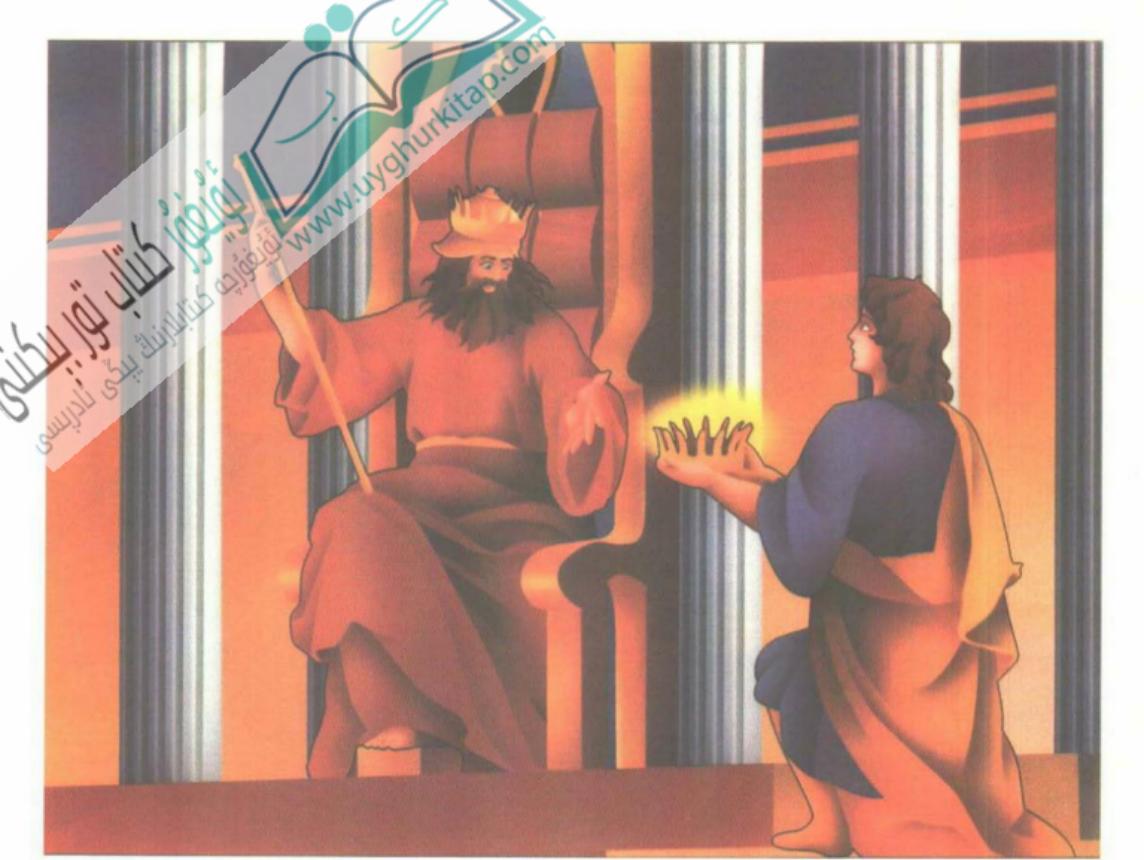
10 يېڭى كېمە ناھايىتى چولك بولۇپ، پادشاه يەنە كېمىنى مال ۋە ئادەملەر بىلەن لق تولدو زۇۋە تىكىن ھەمدە پۇتۇن شەھەر بىزقىرىنى دېڭىز بويغا قىزىقچىلىق كۈرۈشكە چاقىرغان ئىدى. ئارخىميد بىر بۈرۈش غالىتك ۋە پىشاك لايىھەلەپ، توم ئارغامچا بىلەن تۇتاشۇرۇپ باغلايدۇ.

ئارخىمىد ھەرقابىسى بولەكتىكى غالتەكلەرنى مۇقىلاشتۇرغاندىن كېيىن، ئارغامچىنىڭ بىر ۋۆجىنى پادشاھقا تۈتقۈزۈپ قويدۇ،
پادشاھ سىناب بىرنى تارتىشىغا، كېمە ئاستا، ئاستا سۈۇغا قاراپ سېرىلىشقا باشلايدۇ، ئەتراپىتا كۆزۈپ تۇرغانلار كۆز ئالدىدىكى بۇ
مهنىزىدىن دالك قېتسپ تۈرۈپلا قالدى.

بۇندىن كېسىن ئارخىمىد نېملا
دېشىدىن قەتىئەزەر، كۆيچىلىك
ئۇنىڭغا شەكسىز ۋىشىلار!

پادشاھ ئارغامچىنى داۋىملق تارتىشى بىلەن، كىمە قىرغاقتن سۈغا شۇڭغۇپ كىرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن پادشاھ ئارخىمىدقابىل بولىدۇ،
پادشاھ ھاباجانلارغان ھالدا ۋەزىر-ۋۇزۇر، پۇقرالارغا: مەن ئارخىمىدىنىڭ بۇ ئۇلۇغ كەشپىياتىنى ثېتاباپ قىلدىم دەپ جاكارلайдۇ.

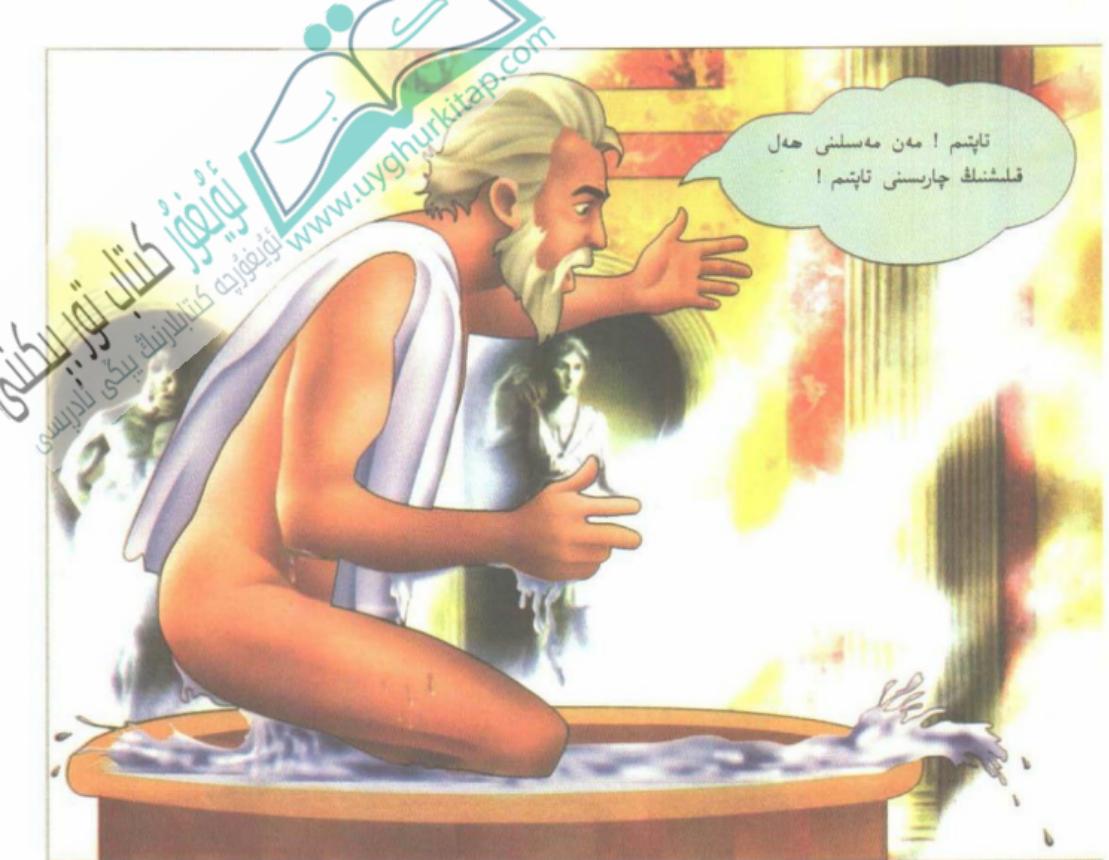
بر قېتم، پادشاه ئۆستا بىر زەركەرگە 500 گرام ئېغىلىقىكى ئالىئۇنى تاپشۇرۇپ، ئۇنىڭدىن ساب ئالىئۇن تاج ياساشنى بۈرۈپىدۇ، بىر ئايىدىن كېين، ھىلىقى زەركەر چاقتىپ تۈرگان ئالىئۇن تاجنى پادشاھقا تاپشۇرۇپ، بىراق كىشىلەرنىڭ تارىسىدا زەركەرنىڭ تاجغا كۆمۈش ئارىلاشۇرۇۋەتكەنلىكى توغرىسىدا سۆز- چۈچەك تارقىلىدۇ.

زادی قانداق قلغاندا بۇ
سرنى بەشكىلى بولار...

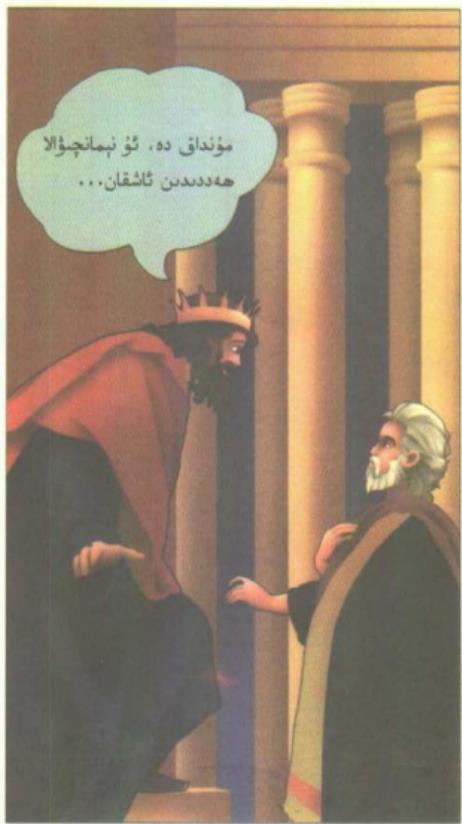
ئەجەبمۇ باشنى قاتۇرىدى،
دەپاڭقىنا زادى قانداق قىلىش كېرەك؟

پادشاھمۇ تاجىنك ساب ئالىتلىقىدىن گۈمان قىلىدۇ. براق گۈمانغا چۈشلىق ٹسبەت يوق ئىدى. ئۇ ئازىخىدىنى جاقىرتىپ، بۇ نەس مەسىلىنى يېشىش ۋەزىيەتنى ئۇنىڭغا تابىشورىدۇ. ئازىخىسىد ھەتتا تاماق بەۋاتقان، يۈيۈنۈۋاتقان چاغلۇرىدىمۇ بۇ مەسىلە ئۇستىدە پىكىر بېرگۈزىدۇ. براق بىرئەچچە كۈن جاپالىق ئويلىپىمۇ ھېچقانداق نەتىجىكە تېرىشلەمەيدۇ.

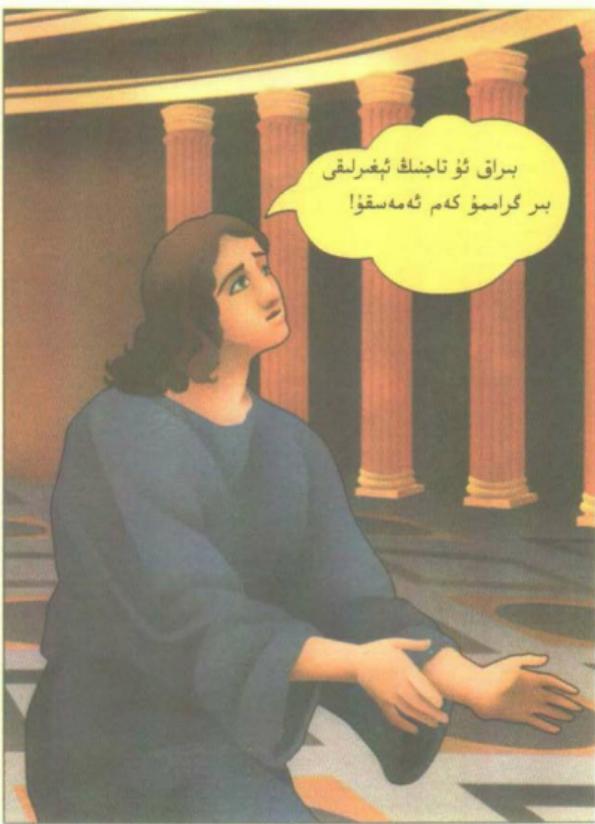
تاپىم ! مەن مەسىلىنى ھەل
قلشىڭ چارىسىنى تاپىم !

15 بىر كۈنى، فۇللار لق بىر نۆزىك سۈنى تەبىلاب ئۇنى يۈيۈنۈپلىشقا چاقرىدۇ، ئۇ سۈغا چۈشۈشى بىلەنلا، نۆزىكىچىدىكى سۇ تېشىپ چىقىپ يەرنى بىر ئالىدۇ. ئۇ ھاڭئىقىنچە يەركە قاراپ بىردهم تۈرۈپ قالدىۇ كەينىدىلا سۈدىن سەكىرەپ چىقىپ، هاياتىغانلۇغىندىن ۋارقراپ كېتىدۇ.

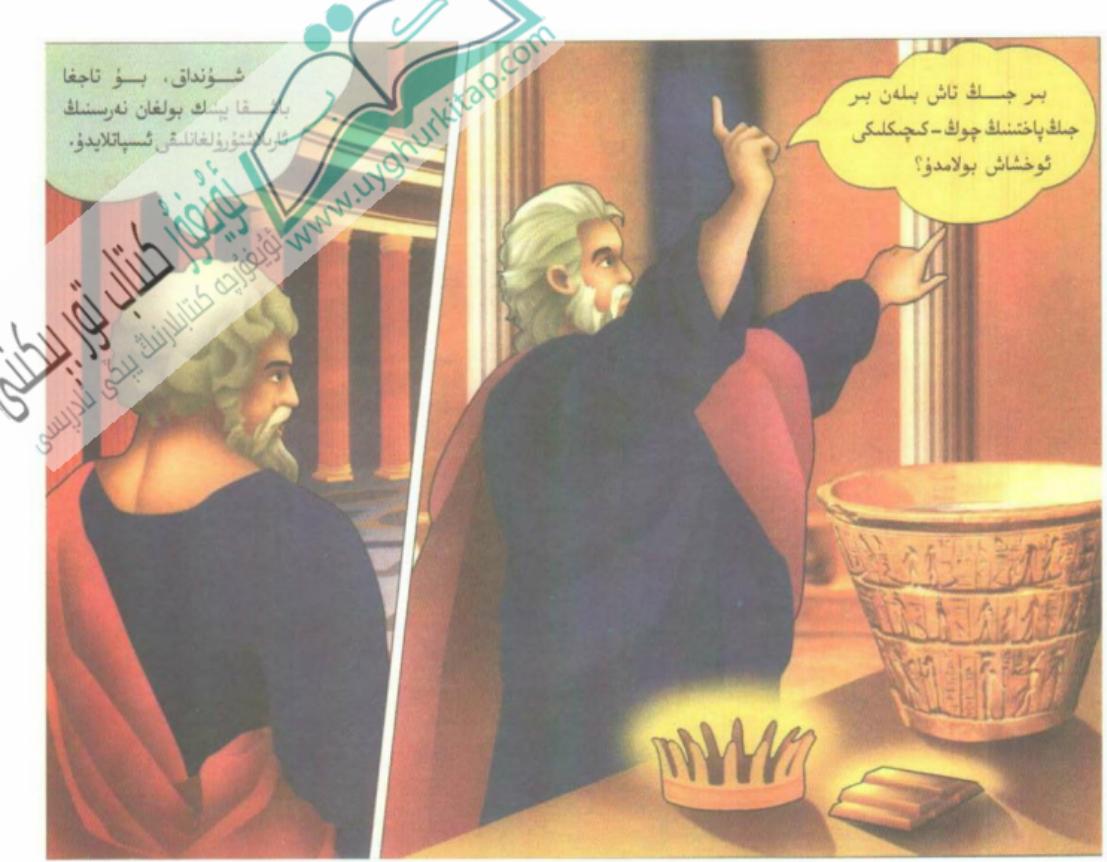

مۇنداق ده، ئۇ نېماجىۋلا
ھەددىدىن ئاشقان...

بىراق ئۇ تاجىنىڭ ئېغىرىلىقى
بىر گراممىز كەم ئەم سقۇ!

ئارخىمىد ئەتكەنلىكى پادشاھقا تاجىنىڭ ساپ ئالىتۈندىن ياسالىغانلىقنى ئېيتىدۇ، پادشاھ ھېلىقى زەركەردىن بۇنىڭ زادى نېمە
ئىش ئىكەنلىكىنى سورىغاندا، زەركەر قەتىي رەت قىلب ئۆزىنى ئاقلاپ تۈرىۋالىدۇ.

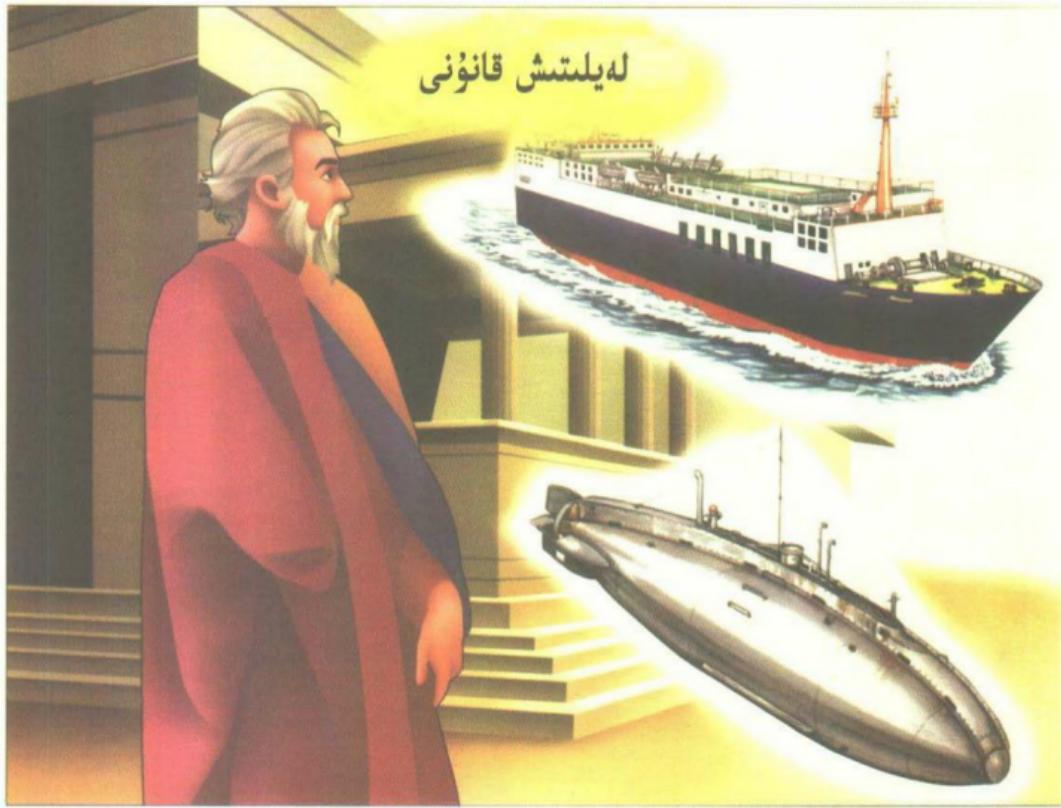

بىر چىڭ تاش بىلەن بىر
چىڭ پاختىنىڭ چوڭ - كچىكلىكى
ئۇخشاش بولامدۇ؟

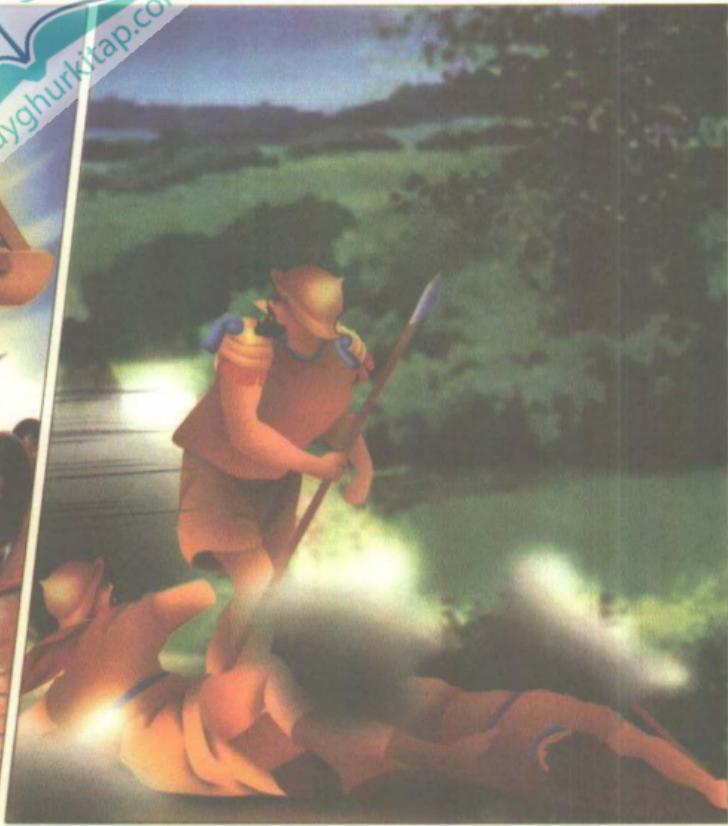
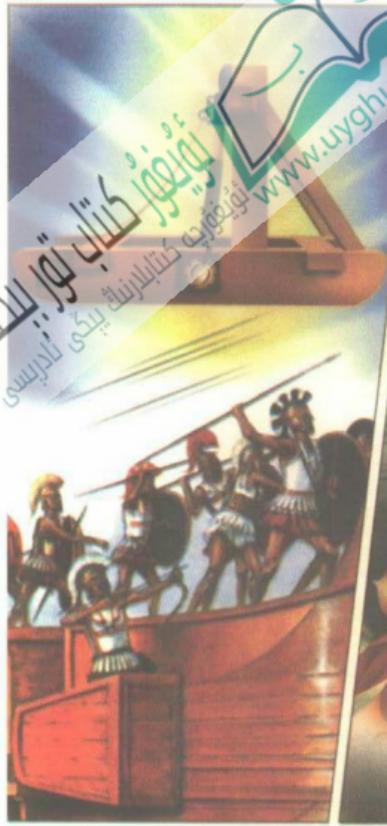
شۇنداق، بۇ ناجفا
پېشقا يېك بولغان نەرسىنىڭ
ئۈزۈنى ئەتلىق ئىپاتلايدۇ.

17 ۋارىخىمىد رەددىيە يېرىپ، نەق مەيداندا ھېلىقى تاج ۋە 500 گرام ئېغىرلىقتىكى ساب ئالىتون بىلەن تەجىرىيە ئىشلەيدۇ. نەتجىدە¹⁷
بۇ شىككى نەرسىنىڭ سىقىپ چىقارغان سۇيى ئۇخشىمادۇ.

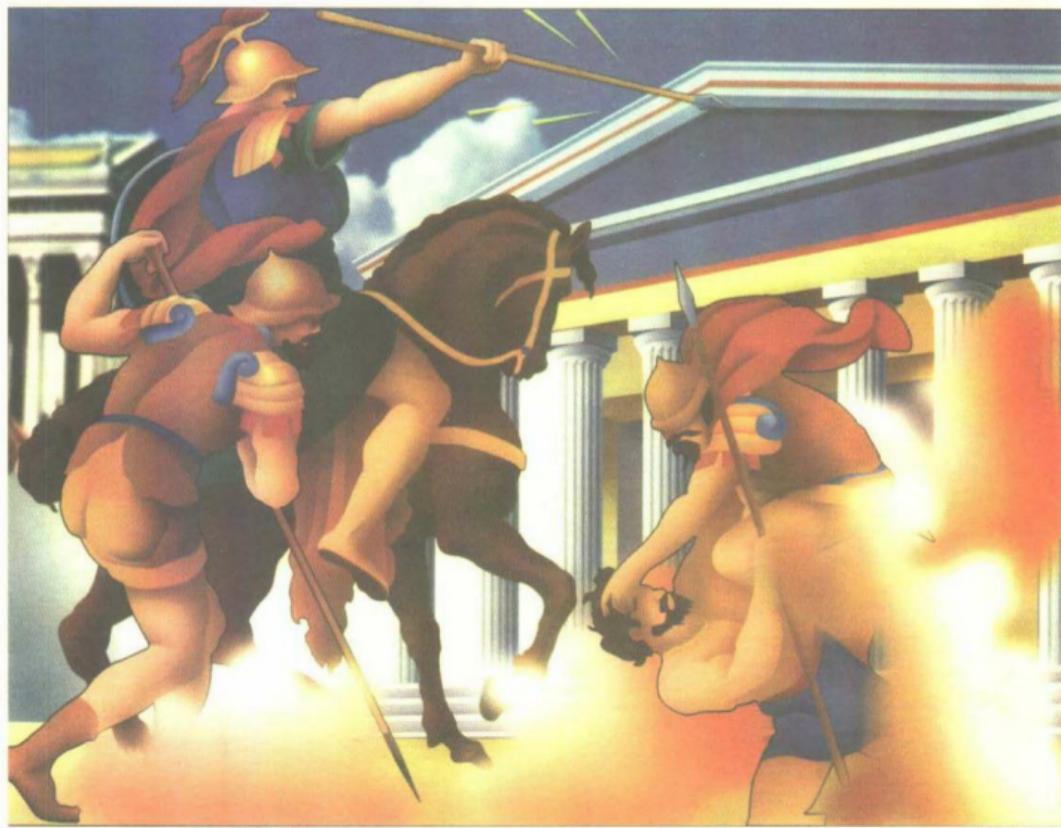
لهيليش قانۇنى

تاجىنكە سرى يىشلىدى. ئارخىسىد خۇلاسلەب مۇنداق دەيدۇ، بىرىنچى، بىر جىسم سۈغا چۈزكەنде تۈنلە ھەجمىن ئۆ سقىپ چقارغان سۈنلە ھەجمى بىلەن تەڭ بولىدۇ، شىككىچى، جىسم ئۆچۈغان سۈنلە لهىلىش كۆچى ئۆ سقىپ چقارغان سۈنلە ئېغىرقىغا تەڭ بولىدۇ، مانا بۇ مەشۋۇر "ئارخىسىد قانۇنى" دۇر، بىز تۈنگىدىن پايدىلىشىپ ھەربى پاراخوت ۋە باشقا پاراخوتلارغا فانچىلىك يۈك ياسقىلى بولىدىغانلىقىنى ھېسابلايمىز، سو ئاستى كېمىلىرىنى لايىھەلەشمۇ بۇ قانۇندىن ئايپىلاسمايدۇ.

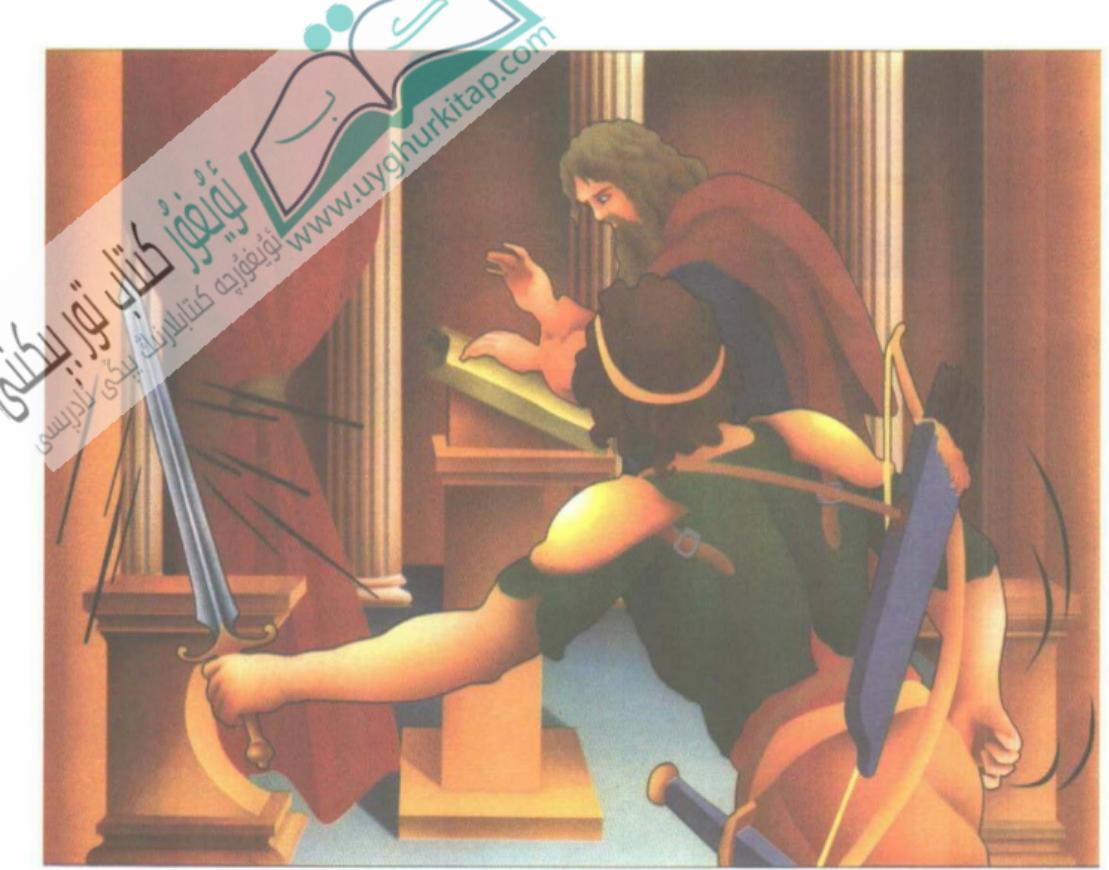

ئارخىمىدىنىڭ ئۇمرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللرىگە كەلگەندە، رىم قوشۇنى سۇرا دۈلتىكە ھۆجۈم قىلىپ. خەلقنىڭ باتۇرانە قارشىلىقىغا ئۇچرايدۇ، كۆچلۈك رىم قوشۇنىنىڭ كۆپ قىتىملق ھۆجۈم مەغلۇب بولىدۇ. ئارخىمىد لايىھىلىكەن تاش ئاتار، كىان قاتارلىقلار جەڭدە ئۇزىشنىڭ ئىتايىن زور قۇدرىتنى نامابان قىلدۇ.

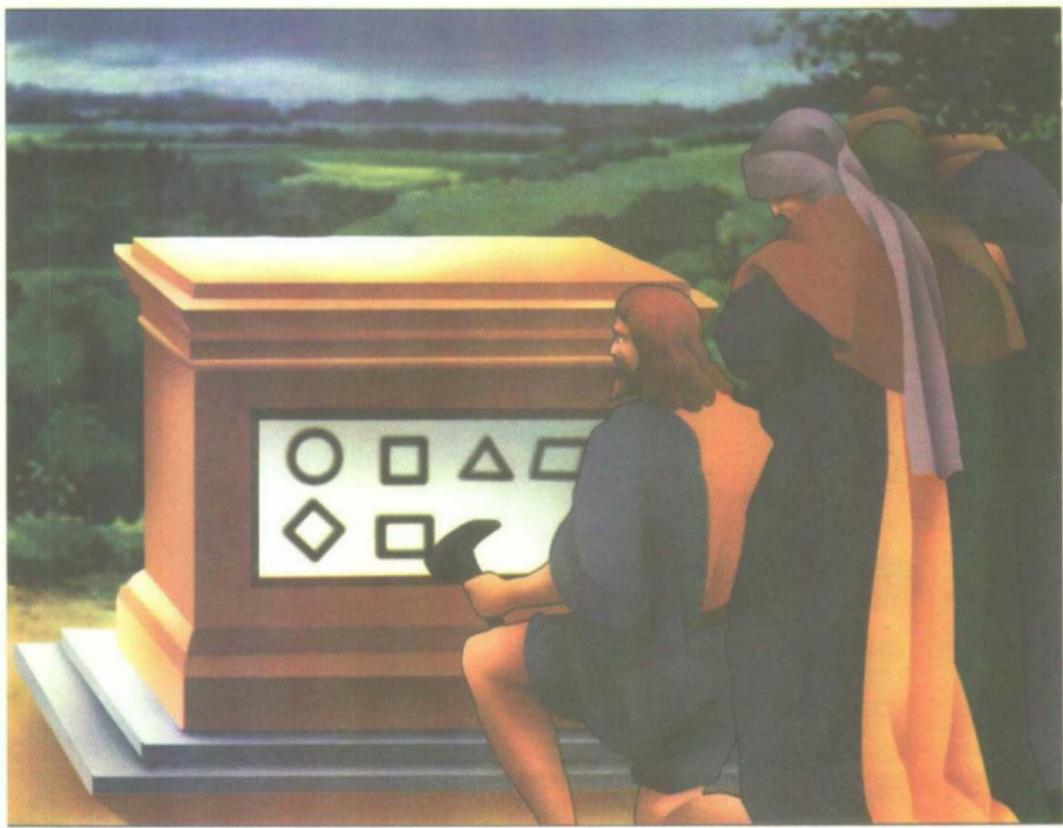

20 دۇشمن قوشۇنىڭ قومانداني شەھىرنى ئۇزۇن مەزگىلگىچە قامال قىلىپ، ئوق - دورا، ئۇزۇق - تۈلۈكىنى تۈگىتۈپتىشتن ثىارتى

ئىتتايىن رەزىل پلاتىنى ئۇيلاپ چىقدۇ، يەتتە يىلدىن كېيىن دۇشمن قوشۇنلىرى ئاخىر شەھىرگە بىۋسۇپ كىرىندۇ.

21 بىر دۈشىمن ئەسکرى قىلغىنى شىلتىغان پىش ئارخىمىدىنڭ ئۆيگە باستۇرۇپ كىرىدۇ. ئارخىمىد ئۇنگىدىن بىر تېشورىمىنى ئىپاتلىقلىش ئۇچۇن يەنە بىر ئاز ۋاقت بېرىشنى ئۇتونىندۇ، بىراق ياخۇز دۈشىمن ئەسکرى 75 ياشقا كىrgەن بۇ مويىسىتىنى شەپقەتسىزلەرچە چىپپ تاشلايدۇ.

دۇشىمن قوشۇنىڭ قوماندالى ئارخىمىدىنىڭ زىيانكەشلىككە تۇچرىغانلىقنى ئاڭلىغاندىن كېين. غەزەلەنگەن حالدا ھېلىقى دۆت ئەسکەرنى ئۇلۇمكە بۇيرۇيدۇ ھەمدە ئارخىمىدىنىڭ ئاڭلىسىگە تەزىيىنى بىلدۈردى، ئارخىمىد دەپنە قىلغاندىن كېين. كىشىلەر ئۇنىڭ قەبرە تېشغا ئۇ شجاد قىلغان گىشىملىرىلىك شەكىلەرنى ئويزب ئۇنى مەڭگۇ باد ئىتىدىغانلىقنى بىلدۈرۈشتى.

图书在版编目 (CIP) 数据

阿基米德：维吾尔文/随力卓编；缪维平绘；沙塔尔·沙拉木译。—北京：民族出版社，2008.6
(托起明天的太阳，世界杰出人物绘本)

ISBN 978-7-105-09382-3

I. 阿… II. 随… III. 阿基米德 (前287~前212) 一生平事迹—少年读物—维吾尔语
(中国) 人教社注音读物—K835.456.11-49

中国版本图书馆CIP数据核字 (2008) 第083668号

本书根据农村读物出版社2004年1月第1次印
刷版本翻译出版

翻 译：沙塔尔·沙拉木
责任编辑：哈尔木拉提·依明
责任校对：哈尔木拉提·依明
制作：沙塔尔·沙拉木

出版发行：民族出版社
社 址：北京市东城区和平里北街14号
电 话：010-64290862
邮 编：100013
印 刷：北京艺辉印刷有限公司
经 销：各地新华书店
开 本：889毫米×1194毫米 1/24 印张：1
版 次：2008年6月第1版
2008年6月第1次印刷
印 数：0001—3000册
书 号：ISBN 978-7-105-09382-3/K.1412 (维44)
定 价：5.00元

بۇ كىتاب جۇڭگو بىرا ئۇقۇشلۇقلۇرى نەشىپاتىنىڭ 2004-يىل
1-نەشىرى 1- ياسىمىغا ئاسامىن تەرجىھە ۋە نەشر قىلىندى.

تەرجىھە قىلغۇچى : ساتتار سالام
مەسىئۇ مۇھەممەد رەزى : خالقۇرات ئىمەن
مەسىئۇ كورپىكىرەت : ساتتار سالام
بەتىجىك : ساتتار سالام

نەشىر قىلغۇچى :	مەللەتلەر نەشرييەتى
ئادربىسى :	بىبىجىك شەھىرى خېبىئلى شەمالىي كۆچا 14 - قورۇز
پۈچتا نومۇرى :	100013
تىلەپتوон نومۇرى :	010-64290862
باستۇرچى :	بىبىجىك يەخوي باسېچىلىق چەكلەك شېركىتى
ساتقۇچى :	جاپلاردىكى شىنخوا كىتابخانىلىرى
نەشىرى :	2008-يىل 6-ئايدا 1-قىتمەن نەشر قىلىندى
بېسىلىشى :	2008-يىل 6-ئايدا بىبىجىڭدا 1-قىتمەن بېسىلىدى
ئۆلچەملى :	889×1194 م. 24 كەسلەم باسما تاۋىقى 1
سانى :	0001-3000
باھاسى :	5.00 بىمەن

翻 译：帕丽旦

责任编辑：哈尔木拉提·依明

责任校对：哈尔木拉提·依明

ماڭا بېر تايىنسى نۇقتىسى بېرىلسە، يەشارىنىمۇ
ئورنىدىن قوزغىتىۋەلەيمەن.
— ئارخىمىد —

ISBN 978-7-105-09382-3

9 787105 093823 >

定价：5.00 元